

## Suffixhistoria – nytt kärnämne?

Kan man säga (och skriva) *kronifiera*? Ja, den verbformen är egentligen naturligare än *kronicitera*. Hans Nyman diskuterar här några suffix och deras historia och ber läsekretsen om hjälp att förklara varför just *-itis* har kommit att bli synonymt med inflammation.

HANS NYMAN

tidigare språkrådgivare vid Svenska Läkaresällskapet, Stockholm

»Jag har en läkare som trilskas med att säga att 'sjukdomen är kronifierad'. Finns ordet 'kronifiera'? Det jag hittar är 'kronicitera'. Men tydligen menar han inte detta.«

Läkarsekretären Maria Sandbergs undran gav ett uppslag att dissekera några termer och undersöka deras suffix. Många suffix har en spännande historia. Även om de inte är värda att bli kärnämne i läkarutbildningen kan de nog bidra till ökad klarhet och till en och annan endorfintlösande aha-upplevelse.

### -fiera och -citera

Verbet *kronifiera* saknas i alla ordböcker. Ändå kan man påstå att det finns latent. Det är en regelbunden och genomskinlig sammansättning av adjektivet *kronisk* plus verbsuffixet *-fiera*. Suffixets betydelse sitter hos svenskspråkiga personer i ryggmärgen. Det kan översättas med 'göra (till) det som står framför'. Det som står framför är i detta fall adjektivet *kronisk*.

Från allmänspråket kan vi exemplifiera med t ex *exemplifiera*, 'göra exempel', *personifiera*, 'göra (till) en person', och *kodifiera*, 'göra (till) lag'. I terminologiböcker hittar vi bland många andra *ossifiera*, 'göra till ben', 'förbena', och *petrifiera*, 'göra till sten', 'förstena'. Lika ofta är förleden ett adjektiv som i *intensifiera*, 'göra intensiv', eller *rektifiera*, 'göra riktig', 'rätta'. Att *kronifiera* betyder 'göra kronisk' inses lika lätt som att *mystifiera* betyder 'göra mystisk'.

Egentligen är *kronifiera* en naturligare bildning än *kronicitera*. Det senare översätts i medicinska ordböcker med »bli« eller »vara kronisk« och är bildat på substantivet *kronicitet*, 'egenskapen att vara kronisk'. En sjukdom som *kroniciterar* kan ha blivit *kronifierad* av olika omständigheter. *Kronifiera* är ett transitivt verb (kan ha objekt), medan *kronicitera* är intransitivt.

### -isera och -iera

Även grekiskan hade ett verbsuffix med denna betydelse, nämligen *-izein*, senare

latiniserat till *-izare*. Dess grekiska ursprung röjs av bokstaven z, ofta bevarad i engelskan. Allmänspråket har mängder av exempel, alltifrån *realisera*, 'göra verklig', till *legalisera*, 'göra laglig'. Vanliga i medicinskt språk är *immunisera*, 'göra immun', (*im*)*mobilisera*, 'göra (o)rörlig', *desensibilisera* eller *hyposensibilisera*, 'göra okänslig'. Den hävdvunna betydelsen av *hospitalisera* är 'göra sjukhusberoende', men verbet har börjat dyka upp också i betydelsen 'lägga in på sjukhus', efter engelskt inflytande. Verbet *medikalisera*, i Svenska Akademiens ordlista definierat som 'göra medicinsk', dyker idag ofta upp i diskussioner om gränsdragning mellan sjukdom och normala avvikelser, ofta psykiska. *Harmonisera*, 'göra harmonisk', 'bringa till överensstämmelse', är alltså transitivt, medan *harmonisera*, 'överensstämman', är intransitivt.

### -oma och -osis

Klassisk grekiska hade ett annat mer diskret verbelement med samma betydelse, nämligen vokalen o (omikron). Sådana infinitiver slutade på *-oun*. För medicinen intressanta är t ex *glaukoun* 'göra grön, grönfärga' (av *glaukos*, 'grön'), *leukoun* 'vitfärga' (av *leukos*, 'vit'), *skotoun* 'mörkfärga' (av *skotos*, 'mörker') och *xanthoun*, 'gulfärga' (av *xanthos*, 'gul'). Två suffix var i grekiskan särskilt gångbara för att bilda substantiv av verb, nämligen *-ma*, ett neutralt suffix som angav resultatet av verbet, och *-sis*, ett feminint, litet abstraktare suffix som mer betonade själva verbhandlingen. Ofta är suffixen praktiskt taget synonyma. Av de nämnda verben fanns således substantiven *glaukoma* eller *glaukosis*, 'grönfärgning', 'grön fläck', *leukoma* eller *leukosis*, 'vitfärgning', 'vit fläck', *skotoma* eller *skotosis*, 'mörkläggning' eller 'mörk fläck', och *xanthoma* eller *xanthosis*, 'gulfärgning', 'gul fläck'. Dessa har ju ingenting med svulster att göra (med undantag av *xanthoma*). På Hippokrates' tid var *glaukoma* en missfärgning eller grumling av linsen, närmast det vi idag kallar *katarakt*. I allmänspråket finner vi många sådana dubletter, t ex *pragma* – *praxis*, 'handling(sresultat)', 'verklighet', och *thema*

– *thesis*, 'det fastställda', 'det framställda'.

Som alla vet betecknar suffixet *-oma* idag oftast (men tydligen inte alltid) en svulst. Denna utveckling initierades av Hippokrates själv. Han kunde likna en synlig cancertumör eller större sår vid en *karkinos* (gr 'kräfta'). Verbet *karkinoun* betydde 'göra kräftlik', 'framkalla kräfta'. I passiv form hos Hippokrates kan det översättas med 'lida av kräfta'. Verbets resultat blev *karkinoma*, dvs en cancertumör, så gott som synonymt med *karkinos*, medan *karkinosis* mer betecknade bildningen, växten av tumören. Säkert är det ordet *karkinoma* som mest bidragit till att ge suffixet dess moderna onkologiska innebörd.

Suffixet *-osis* var alltså ursprungligen inte ett egentligt »sjukdomssuffix«. Eftersom så många tillstånd i medicinen är sjukliga blev väl en sådan betydelseutveckling naturlig. Men fortfarande används *-osis* om andra abstraktioner än sjukdomar t ex i *anastomosis*, *meiosis*, *mitosis* m fl.

### -itis

En insändare i DN den 30/1 påpekade att vi i svenskan borde använda formen *rakitis* och inte *rakit* eftersom »sjukdomsnamn som slutar på -it brukar ju beteckna inflammationer«. Den grekiska grundformen skulle nog bli en alltför främmande fågel för att bli aklimatiserad i svenskan. Men påpekandet är intressant ändå. *Rakit* är förvisso ingen inflammation. Det grekiska feminina suffixet *-itis* hade i klassisk grekiska ingen egen betydelse annat än att uttrycka ett samband med sitt huvudord, i detta fall *rachis*, 'rygggrad'. Orden på *-itis* fungerar som både adjektiv och substantiv, de hade en mellanställning. Sammanställningen *rachitis nosos* är väl belagd och betydde 'sjukdom i ryggraden'. Det feminina substantivet *nosos*, 'sjukdom', kunde med tiden undvaras, och i mitten på 1600-talet började i England *rachitis* ensamt användas som sjukdomsnamn. Den engelske anatomen Francis Glisson (1597–1677) var den förste att ge en utförlig beskrivning av sjukdomen, därav namnet »engelska sjukan«. Medicinens framsteg med ökad differentiering av sjukdomstyperna har väl gjort en motsvarande differentiering av suffixen naturlig. Men frågetecken kvarstår: Varför blev just *-itis* till »inflammationssuffix«? Uppfattades *rakit* som inflammatorisk före upptäckten av D-vitaminets roll? Någon läsare som vet? •